

Alberto Fabio AMBROSIO, çev. Ayşe MERAL

Bir Mevlevinin Hayatı: 17. Yüzyılda Sufilik Öğretisi ve Ayinleri

Özgün Adı: *Vie D'un Derviche Tourneur: Doctrine Et Rituels Du Soufisme Au XVIIe Siècle*

İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012. 350 sayfa. ISBN: 978-605-105-099-7.

■ Ezgi ÇABUK*

Tarihsel süreçte Osmanlı coğrafyasında saygı gösterilen, desteklenen ve önemli bir yere sahip olan tarikatların, İç Anadolu Bölgesi'nde ve özellikle de başkentte yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu tarikatlardan biri de Mevlevilik'tir. Mevlevilik, ortaya çıktığı dönemden itibaren geniş bir alana yayılmış, kendine özgü adaları olan bir tarikattır.

Alberto Fabio Ambrosio, *Bir Mevlevinin Hayatı: 17. Yüzyılda Sufilik Öğretisi ve Ayinleri* adlı çalışmasında, Mevleviliğin tarihsel incelemesini, coğrafi ve siyasî bağlamda ele almayı hedeflemiştir. Böylelikle hem Osmanlı'nın başkenti olması, hem de 16. ve 17. yüzyılda sufi adalarıyla ilgili tartışmaların meydana geldiği merkez olması nedeniyle çalışmada özellikle İstanbul'a odaklanılmıştır.

Ambrosio'nun bu eseri, "Giriş", "Sonuç", "Kaynakça" ve "Dizin" haricinde altı ana bölüm ve elli altı alt bölümden oluşmaktadır. Sonuç bölümünden sonra "Mevlevi Tarikatının Silsilesi" ek şeklinde sunulmuştur.

Giriş bölümünde (s. 13-19) Ambrosio, bu eserini, Mevlevilerin 17. yüzyıldaki doktrin, adap ve erkânlarını tanıtmaya amacıyla kaleme aldığını belirtmiş ve çalışmanın problematiğinin "içtimâî tarih", "dinî tarih" ve "Osmanlı tasavvuf tarihi" üzerine inşa edildiğini söylemiştir.

Çalışmanın birinci bölümü (s. 20-49) "Vaizler ve Sufiler" ana başlığından ve on altı başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nda iz bırakan olaylardan ve İmparatorluğun gerileme sebeplerinden kısaca bahsedilmiş; sufi adalarıyla ilgili tartışmaların, yapılmak istenen ahlâkî ve dinî islahat fikrinden

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. E-Posta: ezgicabuk35@gmail.com - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9797-926>.

kaynaklandığı vurgulanmıştır. Böylelikle 16. ve 17. yüzyılda sufi ayin ve adaplarına karşı takınılan katı tavrın temelinde de Osmanlı'nın içtimaî, siyasî ve ekonomik istikrarsızlıklarının bulunduğu iddia edilmiştir. Sonrasında ise sufi adaplarıyla ilgili tartışmaların çıkma nedenleri ve bu tartışmaların doktriner öncülleri ele alınmıştır. Bu bağlamda sufi/tarikat karşıtı tartışmaların, tam olarak 16. yüzyılda başladığı belirtilmiş; sufilere yöneltilen suçlamaların en başında ise “sema” ve “raks” olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle 17. yüzyılda Mehmed Birgivi'nin *Tarikat-ı Muhammediye* adlı risalesinden ilham alan Kadızadeliler hareketinin başladığı ve bu hareketin, “vaiz ve sufiler”in bölünmesine yol açtığı söylenmiştir. Ayrıca cami ve tekkelere şiddeti sokan itirazcı çıkışların amacının, siyasî-dinî üstünlük sağlayabilmek olduğu belirtilmiş; Osmanlılar'ın, siyasî yönden güçleri tehlike altına girdiği için Kadızadeliler'in baskıcı tavırlarına boyun eğdikleri sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü (s. 50-84) “Bir Osmanlı Tarikatı” ana başlığından ve dokuz alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Mevleviliğin, tıpkı Osmanlı hükümetinin merkez-çevre yapısı gibi, hiyerarşik bir düzene sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Mevlevilik tarihinde önemli bir yere sahip olan şehir ve tekkeler hakkında da bilgi verilmiştir. Sonrasında ise Mevlânâ'nın, tarikatın gerçek ilham kaynağı olduğu söylenmiş; onun hayatı ve tanıştığı kişilerden bahsedilmiştir. Bu anlamda Mevleviler'in, Mevlânâ'nın eserleriyle beslenerek şiişsel ve sanatsal ifadeye olan bağlılıklarını 17. yüzyıl boyunca devam ettirdikleri vurgulanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü (s. 85-111) “İsmail Rüsûhî Ankaravî: Bir Osmanlı Sufi” ana başlığından ve on üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde tam adı “İsmail b. Ahmed Rüsûhî el-Bayramî el-Mevlevî Ankaravî” olan İsmail Ankaravî'nin öneminden bahsedilmiş ve kendi döneminin önemli sufi müelliflerinden biri olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca onun, Mevlevî tarikatına intisap etmesi, Mesnevi'yi şerh etmesi ele alınmış, şeyh olarak bulunduğu tekkeler hakkında bilgi verilip kendisine intisap eden müritlerinden bahsedilmiştir.

Daha sonra Ankaravî'nin, *Minhâcü'l-fukarâ* ve *Hüccetü's-sema* adlı eserlerinin, ele aldığımız *Bir Mevlevinin Hayatı: 17. Yüzyılda Sufilik Öğretisi ve Ayinleri* adlı bu çalışmada, Mevlevî adaplarıyla ilgili sunulan çözümlemede kullanılan iki temel kaynak olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda iki eserin de aynı anda 19. yüzyılda ve iki ayrı yerde yayımlanmış olmalarından dolayı böyle bir seçim yapıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca *Minhâcü'l-fukarâ*'nın yazılma sebepleri, iç yapısı ve ne anlama geldiği hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü (s. 112-174) “Mevlevî Adaplarına Dair” ana başlığından ve on altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bölümün girişinde Ambrosio, “pratik”, “ayin”, “adap” ve “erkân” kavramlarının anlamı üzerinde durmuştur. Sonrasında *Minhâcü'l-fukarâ*'nın bir derviş kılavuzu olarak kendi türünde

benzersiz olduğunu söylemiş ve 17. yüzyıl Mevlevisi'nin temel eğitim aracı olan *Minhâcü'l-fukarâ'*dan yola çıkarak Mevlevi adablarını, 17. yüzyılda uygulandığı şekliyle anlaşılır kılmaya çalışmıştır. Bu nedenle o, *Minhâcü'l-fukarâ'*nin bölümleri ve bu bölümlerde anlatılanlar hakkında bilgi vermiş; çalışmanın iç yapısını detaylı olarak ortaya koymuştur.

Ayrıca “niyet” ve “irade” kavramlarının, Mevlevilikteki yerine dair ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmiştir. Ankaravî'nin, niyetin eğitime verilmesine verdiği önem ve bir dervişte olması gereken özellikler, *Minhâcü'l-fukarâ'*dan alıntılanan cümlelerle ortaya koyulmuştur. Bu anlamda niyetin, Mevleviler arasında gerçek bir arınma yolu içinde olanlarla kenarda kalanları, birbirinden ayırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca Mevlevilik tarikatına intisap eden kişiler, tarikata intisap etme nedenleri göz önünde bulundurularak gruplara ayrılmıştır. Daha sonra müellif, Ankaravî'ye göre niyetin, akıl ile kalp arasında yer aldığını ve manevî ilerlemenin başlangıç noktasında bulunduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda doğru yönlendirilmiş bir niyetin, Mevlevi tarikatında henüz bir başlangıç olduğu ve bu başlangıçtan sonra teslimiyet ve itaatın gelmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir dervişin, niyetini yönlendirmeyi öğrendikten sonra da eylem ve iradede daha fazla çaba göstermesi gerektiği söylenmiş; irade eğitiminin önemine değinilmiştir.

*Minhâcü'l-fukarâ'*nin bölümlerinde değinilen konulardan bahsetmeye devam eden Ambrosio, hırkanın, şeyhle dervişi birbirine bağlayan itaat ilişkisinin, manevî ilişkinin ve anlaşmanın bir sembolü olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Daha sonra müellif, Ankaravî'nin, *Minhâcü'l-fukarâ'* adlı eserinde, bir dervişin tekke de nasıl yaşaması gerektiğinden ve tekke deki görevlerinden bahsettiğini belirtmiş; ayrıca onun, *Minhâcü'l-fukarâ'*da değindiği “yolculuk etmek”, “musahabet” ve “ülfet” gibi tarikat için önemli olan konular hakkında da bilgi vermiştir.

Çalışmanın beşinci bölümü (s. 175-231) “Tarihi Gelişimiyle Savunma Arasında Sema” ana başlığından ve altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde semanın ortaya çıkışından, tarihi seyirinden ve özellikle de tarihsel açıdan olduğu kadar idrak açısından da Mevlevi tarihinden bahsedilmiştir.

Ayrıca “sesli zikir”, “raks”, “devran” ve “sema” terimlerinin, mistik adap kelime dağarcığına ait olduğu söylenmiş ve bu terimlerin, fıkıhçılar tarafından sıklıkla olumsuz bir şekilde yorumlandığının altı çizilmiştir. Bu anlamda raksın, sağa sola hareket ederek zincirinden kopmuş tutkuların kaynaklanıyormuş gibi görülebilecek beden hareketlerinden olduğu belirtilmiştir. Bütün fıkıhçıların yasakladıkları şeyin de raks olduğu söylenmiştir. Raksın, gerçek İslâm maneviyatından uzaklaştıran bir eylem veya bir çeşit fiziksel haz arayışı olarak algılanmasından dolayı yasaklandığı vurgulanmıştır. Ankaravî de dâhil olmak üzere dervişlerin, semayı, olumsuz bir anlam yüklenmiş olan raksa bağlı olarak

savunamayacaklarının bilincinde olmalarından dolayı semayı raksla bağdaştıran saldırılara karşı, onların, semayı savundukları tespit edilmiştir.

Sonrasında ise sema sözcüğünün, etimolojisine de değinilmiş ve tarihsel süreçte semantik bir genişlemeye uğradığı; önceleri manevî dinleyiş anlamına gelirken zamanla eksiksiz bir sufi raks seansını belirten bir anlama geldiği söylenmiştir. Böylelikle dinletinin gerçek bir aracı olarak 9. yüzyılda Bağdat'ta ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bu anlamda semanın, Mevlevi kelime dağarcığında bir adap (örf), adet, manevî eğitim ve yaşam tarzı anlamına geldiği ifade edilmiş; yaşamın bir sentezi olduğu ve dervişlerin içsel hayatını temsil ettiği söylenmiştir.

Ayrıca Mevlânâ'nın, menakıb kaynaklarına göre semayı, 13. yüzyılda 29 Kasım 1244'te, Konya'da gezgin derviş olan Şemseddin Tebrizî'yle karşılaştıktan sonra uygulamaya başladığı söylenmiş ve bu nedenle de semanın, Mevlânâ'yla başlamadığı, sufiliğin başından beri var olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda derviş semasının, Allah'a ulaşmak için bir yöntem, imtiyazlı bir araç olduğu vurgulanmış; ruhu, Allah'tan gayrı her şeyden, bencillikten ve tutkulardan kurtardığı söylenmiştir. Semanın, son şeklini ise dervişlerin tarikatına yaptığı katkılardan dolayı "pir" unvanını alan Pir Âdil Çelebi'yle birlikte 15. yüzyılda aldığı ifade edilmiştir.

Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda ve özellikle de İstanbul'da, semaya ilgili başlayan tartışmaların, 17. yüzyılda daha da şiddetlendiğine dikkat çekilmiştir. Bu nedenle semanın tehdit altında olduğunu hisseden sufilerin, semaya karşı duyulan öfkeyi yenmek ve çağdaşlarını da semanın bir "bid'at" olmadığına ikna etmek için çok sayıda çalışma kaleme aldıkları belirtilmiştir. Ayrıca bu dönemde yalnızca semanın değil devranın da bir sorun olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda 17. yüzyılın sonunda, sema ve devran çerçevesindeki tartışmaların azaldığı söylenmiş; 18. yüzyılda ise ciddi tartışmaların meydana gelmediği sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın altıncı bölümü (s. 232-284) "Bir Ayinin Antropolojisi" ana başlığından ve iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bölümün girişinde 16. yüzyıldan itibaren tarikatlarla resmî İslâm arasında başlayan bölünmeden ve vâizlerin, sufi adaplarına karşı çıkma nedenlerinden kısaca bahsedilmiştir.

Daha sonra bütün adaplar arasında sema adabının, Ankaravî'nin ve dönemin Mevlevi öğretilerinin antropolojik arka planını, daha rahat ortaya çıkardığı söylenmiştir. Bu bağlamda Ankaravî'nin, sufi adaplarına saldıranlara karşı, *Hüccetü's-sema* dışında polemikçi veya savunmacı bir yöntem kullanmadığı belirtilmiştir. Onun amacının, daha ziyade adapları, Kur'ân'a ve özellikle sünnetin temellerine dayandırmak olduğunun altı çizilmiştir. Ankaravî'ye göre semanın teorik temellerinin, peygamberin sünneti üzerine kurulu olduğu söylenmiştir.

KİTAP TANITIMI

Bu bağlamda *Minhâcü'l-fukarâ*'nın bölümlerinde geçen semanın uygulama şekilleri, “nefs-i meyt”, “hırkanın simgeselliği”, Bedir Savaşı ve ganimeti paylaşmayı bilmenin önemi gibi konular hakkında da bilgi verilmiştir.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde (s. 285-290) değinilen konularla ilgili genel bir değerlendirme yapılmış; ek şeklinde sunulan “Mevlevi Tarikatının Silsilesi” bölümünde (s. 291-294) ise Mevlevi tarikatının üç olası gelişim şekline sâhip olan silsile zincirine yer verilmiştir. Bu bölümü “Kaynakça” (s. 295-339) adlı bölüm izlemektedir. Çalışmanın son bölümü ise “Dizin” (s. 340-348) bölümüdür.

Sonuç itibariyle burada ele aldığımız *Bir Mevlevinin Hayatı: 17. Yüzyılda Sufilik Öğretisi ve Ayinleri* adlı çalışmanın, Mevleviler'in 17. yüzyıldaki doktrinleri, adabları ve ayini hakkında bilgi sâhibi olmak isteyenlere ve kendisinden sonra Mevlevilikle ilgili yapılacak olan çalışmalara da katkıda bulunacağını düşünüyor; bu çalışmayı kaleme alan Alberto Fabio Ambrosio'ya ve çalışmayı, dilimize çeviren Ayşe Meral'e teşekkür ediyoruz.

